

VAIKO GRĄŽINIMO IŠIMČIŲ TAIKYMAS PAGAL 1980 M. HAGOS KONVENCIJĄ LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE

Artur Doržinkevič

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: artdorzinkevic@mruni.eu

Mykolas Kirkutis

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: mkirkutis@gmail.com

Vigintas Višinskis

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: vigvis@mruni.eu

Pateikta 2024 m. rugsėjo 18 d., parengta spaudai 2025 m. kovo 20 d.

DOI: 10.13165/JUR-25-32-1-06

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas vaiko grąžinimo į kilmės valstybę išimčių taikymas pagal 1980 m. Hagos konvenciją dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų. Pirmojoje straipsnio dalyje vertinamas vaiko pritaikymas prie naujos aplinkos, kaip viena iš vaiko grąžinimo į kilmės valstybę išimčių. Straipsnyje pritariama teismų praktikoje pateiktiems aiškinimams, kad Konvencijoje įtvirtintas vienerių metų terminas nėra absoliutus, jį reikia aiškinti kartu su Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija ir tarptautinės teisės aktuose įtvirtinta pareiga atsižvelgti į geriausius vaiko interesus. Antrojoje ir trečiojoje straipsnio dalyse nagrinėjamos Hagos konvencijos 13 straipsnyje įtvirtintos vaiko grąžinimo išimtys: pirma, kai vienas iš tėvų nesinaudojo globos teisėmis, neprieštaravo ar sutiko, kad

vaikas būtų išvežtas; antra, kai yra didelė rizika, kad vaiko grąžinimas sukels žalą. Autoriai pažymi, kad teismo aktyvumas šios kategorijos bylose neturi užgožti įprastos įrodinėjimo pareigos. Be to, teismas turi tinkamai motyvuoti priimamus sprendimus dėl išimčių taikymo. Galiausiai ketvirtojoje straipsnio dalyje analizuojama specifinė vaiko grąžinimo išimtis, t. y. kai vaikas prieštarauja tokiam grąžinimui ir jau yra sulaukęs tokio amžiaus ir brandos, kai tikslinga atsižvelgti į jo nuomonę.

Reikšminiai žodžiai: tarptautinis vaikų grobimas, vaikų grobimas, neteisėtas vaiko išvežimas, neteisėtas vaiko laikymas, didelis pavojus, vaiko nuomonė, vaiko grąžinimo išimty.

Įvadas

Pastaruoju metu Lietuvoje per metus registruojama daugiau nei 30 pranešimų dėl vaikų, išvežtų į užsienio valstybes ar laikomų jose pažeidžiant globos teises (toliau taip pat – tarptautinis vaiko grobimas arba vaiko grobimas)¹. Nors tarptautiniu mastu šis skaičius gali atrodyti nereikšmingas², atsižvelgiant į Lietuvos gyventojų skaičių ir socialiai jautrią sritį – vaikų teisių ir interesų apsaugą, jis patvirtina, kad visuomenėje reguliariai susiduriama su šia problema. Sprendžiant civilines bylas dėl vaikų grobimo, svarbiausias tarptautinis šios srities dokumentas – 1980 m. priimta Hagos konvencija dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų (toliau taip pat – Hagos konvencija arba Konvencija). Tai yra pagrindinis teisės aktas, reglamentuojantis šiuos teisinius santykius ir nustatantis esminius principus, skirtus vaiko interesams apsaugoti tarptautinio vaiko grobimo atveju. Hagos konvencija galioja 103 pasaulio valstybėse³, įskaitant ir visas Europos Sąjungos valstybes nares. Tarptautiniu mastu pripažįstama, kad ji yra sėkmingiausia iš Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos parengtų šeimos teisės konvencijų⁴.

Hagos konvencija skirta vaikams apsaugoti nuo žalingų padarinių, kuriuos sukelia jų neteisėtas išvežimas ar laikymas. Taip pat ja siekiama nustatyti tvarką, kuri užtikrintų greitą vaikų sugrąžinimą į valstybę, kurioje jie nuolat gyvena, ir užtikrinti teisės matytis su vaiku apsaugą⁵. Konvencija taikoma kiekvienam vaikui, kuris nuolat gyvena susitarian-

1 2023 m. – 32 pranešimai, 2022 m. – 35 pranešimai, 2021 m. – 38 pranešimai („Gauti pranešimai dėl vaikų, išvežtų į užsienio valstybes ar laikomų jose, pažeidžiant globos teises“, Oficialiosios statistikos portalas, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R0221#).

2 Pagal naujausius duomenis, 2021 m. pasauliniu mastu 2 180 bylų buvo susijusios su neteisėtu vaiko išvežimu į užsienio valstybę, pažeidžiant globos teises („Pasaulinė ataskaita. 2023“, Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencija, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://assets.hcch.net/docs/bf685eaa-91f2-412a-bb19-e39f80df262a.pdf>, iš jų 479 bylų buvo susijusios su Europos Sąjungos teisės taikymu („Regioninė ataskaita. 2023“, Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencija, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://assets.hcch.net/docs/fcb00f53-ba49-4f62-ae79-0f0724b59093.pdf>).

3 „Hagos konvencijos statuso lentelė“, Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencija, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=24>.

4 Rhona Schuz, *The Hague Child Abduction Convention* (Hart Publishing, 2013), 1.

5 Hagos konvencijos preambulė.

čiojoje valstybėje prieš pat pažeidžiant jo globos teises ar teisę su juo matytis⁶. Vienas pagrindinių Hagos konvencijos tikslų yra užtikrinti, kad neteisėtai išvežtas ar laikomas vaikas būtų greitai sugrąžintas į kilmės valstybę (Konvencijos 1 straipsnis). Vis dėlto aklas šios taisyklės taikymas, neatsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes, gali pažeisti geriausių vaiko interesus. Todėl Hagos konvencijoje taip pat įtvirtintos išimtys⁷, kai vaikas nėra grąžinamas į kilmės valstybę. „Bylą nagrinėjančiam teismui kiekvienu konkrečiu atveju yra palikta teisė priimti sprendimą dėl įpareigojimo grąžinti vaiką ar atsakyti jį grąžinti. Teismai, vykdydami aptartų teisės aktų jiems suteiktus įgaliojimus šios kategorijos bylose, turi išlaikyti pusiausvyrą tarp Hagos konvencijos tikslo, reikalaujančio užtikrinti neteisėtai išvežto ir laikomo vaiko grąžinimą, ir jį įgyvendinančių nuostatų ir vaiko interesų, o vaiką atsakyti grąžinti tik išimtiniais atvejais, kai byloje nustatyti faktai aiškiai patvirtina, jog to reikia, siekiant tinkamai apsaugoti vaiko interesus.“⁸ Kaip teisingai yra nurodęs Jungtinės Karalystės Aukščiausiasis Teismas, vien tai, kad Konvencijoje tiesiogiai nėra įtvirtinta vaikų interesų svarba, nereiškia, jog geriausiems vaiko interesams nėra suteikiamas prioritetas šiame procese⁹.

Pažymėtina, kad Konvencijoje nustatyti pagrindiniai tokio pobūdžio bylų nagrinėjimo ypatumai, tačiau ne visi Konvencijos taikymo standartai yra identiški visose valstybėse. Atsižvelgiant į platų Konvencijos taikymą visame pasaulyje, akivaizdu, kad ne visos jos nuostatos yra aiškinamos vienodai¹⁰. Tai matyti ir iš teisės doktrinos darbų, kuriuose vaikų grobimo ypatumai nagrinėjami atsižvelgiant į konkrečius geografinius regionus (pavyzdžiui, Azija, Afrika, Europos Sąjunga ir kt.)¹¹. Lietuvos teismų praktika taip pat turi tam tikrų ypatumų ne tik dėl nacionalinių reglamentavimo savybių (pavyzdžiui, savitų civilinio proceso taisyklių), bet ir dėl to, kad ji priklauso regioninėms organizacijoms, tokioms kaip Europos Taryba ir Europos Sąjunga, o tai lemia specifinių teisės aktų taikymą.

Tarptautinio vaikų grobimo tematika Lietuvos teisės doktrinoje nagrinėta, tačiau ne visi šios srities klausimai ištyrinėti visapusiškai, pavyzdžiui, vaiko grąžinimo išimčių taikymas Lietuvos teismų praktikoje. Lietuvoje egzistuojantys tyrimai yra susiję su užsienio teismų sprendimų dėl vaiko grobimo pripažinimu ir leidimu vykdyti pagal Tarybos reglamentą (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantį Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000¹²; su 2017 m. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimais, susijusiais su vaiko

6 Hagos konvencijos 3 straipsnis.

7 Hagos konvencijos 12 ir 13 straipsniai, 20 straipsnis.

8 Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. rugpjūčio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-886-567/2023, *Infollex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infollex.lt/tp/2187171>.

9 Jungtinės Karalystės Aukščiausiojo Teismo 2011 m. birželio 11 d. sprendimas, [2011] UKSC 27, 1 AC 144, žiūrėta 2024 m. lapkričio 15 d., <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2011-0084-judgment.pdf>.

10 Peter McEleavy, „The European Court of Human Rights and the Hague Child Abduction Convention: Prioritising Return or Reflection?“, *Neth Int Law Rev* 62 (2015): 369–370.

11 Marilyn Freeman (red.) ir Nicola Taylor (red.), *Research Handbook on International Child Abduction* (Edward Elgar Publishing, 2023), 149–243.

12 Kristina Pranevičienė, „Sprendimų dėl pagrobtų vaikų grąžinimo pripažinimas ir vykdymas Europos Sąjungos valstybėse narėse“, *Teisė* 80 (2011).

gyvenamosios vietos nustatymu vaiko grobimo atvejais¹³, ir su specifine Hagos konvencijos išimtimi, kai draudžiama grąžinti vaiką į kilmės valstybę, vaikui prisitaikius prie naujos aplinkos¹⁴. Atskirai pažymėtina, kad tam tikri aspektai yra aptarti studentų baigiamuosiuose darbuose¹⁵. Be to, teisės doktrinoje nėra atskirai analizuojama Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudencija, susijusi su tarptautinio vaikų grobimo aspektais, nors Lietuvos teismai privalo vadovautis šio teismo išaiškinimais, todėl ta jurisprudencija yra aktuali ir reikšminga.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti Konvencijoje įtvirtintų vaiko grąžinimo išimčių taikymą Lietuvos teismų praktikoje¹⁶. Tyrimo objektas – vaiko grąžinimo išimčių pagal Hagos konvenciją taikymas Lietuvos teismų praktikoje. Šiam tikslui pasiekti iškelti tokie uždaviniai: 1) ištirti išimties, susijusios su prisitaikymu prie naujos aplinkos, taikymą Lietuvos teismų praktikoje; 2) išanalizuoti išimties, susijusios su vieno iš tėvų nesinaudojimu globos teisėmis ar neprieštaravimu (sutikimu), kad vaikas būtų išvežtas, taikymą Lietuvos teismų praktikoje; 3) ištirti išimties, susijusios su didele rizika, kad vaiko grąžinimas sukels žalą, taikymą Lietuvos teismų praktikoje; 4) išanalizuoti išimties, susijusios su vaiko prieštaravimu, taikymą Lietuvos teismų praktikoje.

Pažymėtina, kad į tyrimo objektą nepatenka naujai įsigaliojusio 2019 m. birželio 25 d. Tarybos reglamento (ES) 2019/1111 dėl jurisdikcijos ir sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis bei tarptautiniu vaikų grobimu, pripažinimo ir vykdymo (toliau – reglamentas „Briuselis IIb“) taikymas. Viena vertus, nenustatyta, kad analizuojamu laikotarpiu Lietuvos teismai būtų susidūrę su šio reglamentavimo ypatumais¹⁷, kita vertus, tokie ypatumai turėtų būti analizuojami atskirai nuo bendrųjų Hagos konvencijos nuostatų.

Šiam tyrimui didžiausią reikšmę turėjo Lietuvos ir užsienio teisės doktrina, taip pat Lietuvos ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudencija. Nacionaliniu lygmeniu teismų praktika šios kategorijos bylose yra formuojama Lietuvos apeliacinio teismo, nes kasacija tokio pobūdžio ginčuose negalima¹⁸.

Tarptautiniu aspektu svarbu pažymėti, kad Hagos konvencija nėra taikoma visiškai

13 Gediminas Sagatys, „Vaiko išvežimas iš Lietuvos: teisinis reguliavimas ir praktika“, *Jurisprudencija* 24, 1 (2017).

14 Agnė Limantė, „1980 m. Hagos konvencijos dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų 12 straipsnio taikymas Lietuvos teismų praktikoje“, *Teisė* 110 (2019): 46–60.

15 Ieva Skačkauskienė, „Hagos konvencijos dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų taikymas Lietuvos teismų praktikoje“ (magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2010); Augustė Bagdonaitė, „Ar vaiko išvežimas į kitą šalį be jo motinos/tėvo sutikimo ar teismo leidimo vertintinas kaip vaiko pagrobimas?“ (magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2018); Sandra Čergelytė, „Tarptautinio vaikų grobimo civiliniai aspektai Europos Sąjungos teisėje“ (magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2020).

16 Šiame tyrime Lietuvos teismų praktika nagrinėjama laikotarpiu nuo 2002 m. rugsėjo 1 d. (Hagos konvencijos ratifikavimo) iki 2024 m. spalio 4 d., pasitelkiant „Infolex“ duomenų bazę, pagal reikšminius žodžius „vaik* grob*“ ir analizuojant Lietuvos apeliacinio teismo praktiką. Iš viso pagal šiuos reikšminius žodžius rastos ir išanalizuotos 60 teismo nutarčių.

17 Pavyzdžiui, reglamento „Briuselis IIb“ 29 straipsnyje numatyta speciali „antro bandymo“ procedūra (angl. *overriding mechanism, second chance procedure*), pagal kurią teismo nutartis atsisakyti grąžinti vaiką dėl to, kad egzistuoja Hagos konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b punkte ir 2 dalyje nustatyti pagrindai, gali būti peržiūrimi valstybės, iš kurios neteisėtai išvežamas vaikas, teismo (reglamento „Briuselis IIb“ 29 straipsnis).

18 Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymo 7 straipsnio 6 dalis.

izoliuotai nuo kitų tarptautinės teisės aktų. Nagrinėjamo tyrimo kontekste paminėtinos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija ir 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Šie teisės aktai, užtikrinantys geriausius vaiko interesus, turi būti aiškinami sistemiškai, nes valstybės, ratifikavusios Hagos konvenciją, neatsisako tarptautinių įsipareigojimų, kurie yra priimti, pavyzdžiui, pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją¹⁹. Taigi Lietuvos teismai, aiškindami Hagos konvencijos nuostatas, privalo vadovautis EŽTT jurisprudencija.

Straipsnyje naudojami įprasti tokiems tyrimams sisteminis, analizės, apibendrinamasis metodai. Sisteminiu metodu apžvelgiamos vaiko grąžinimo išimtys pagal Hagos konvenciją. Analizės metodu tyrinėjama Lietuvos ir tarptautinių teismų praktika vaikų grobimų bylose. Apibendrinamuoju metodu daromos išvados dėl vaiko grąžinimo išimčių taikymo Lietuvoje, įvertinama Lietuvos teismų praktikos atitiktis tarptautiniams standartams.

1. Vaiko prisitaikymas prie naujos aplinkos

1980 m. Hagos konvencijos 12 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta pirmoji išimtis, kai teismas neprivalo grąžinti neteisėtai išvežto vaiko, t. y. kai vaikas prisitaiko prie naujos aplinkos. Šioje dalyje nurodyta, kad tuo atveju, jei vaikas yra neteisėtai išvežtas arba laikomas ir jei pradedant procesą susitariančiosios valstybės, kurioje yra vaikas, teismo ar administracinės institucijos dar nėra praėjęs vienerių metų terminas nuo tos dienos, kai vaikas buvo neteisėtai išvežtas ar laikomas, bylą nagrinėjanti institucija nurodo vaiką tuojau pat grąžinti²⁰. 2 dalyje nustatyta, kad net jei procesas buvo pradėtas praėjus vienerių metų terminui, teismo ar administracinė institucija nurodo grąžinti vaiką, nebent būtų įrodyta, kad vaikas jau prisitaikė prie naujos aplinkos²¹. Lietuvos apeliacinis teismas yra nurodęs, kad „vaiko grąžinimo procedūra nėra taikoma automatiškai ar mechaniškai, o vaiko grąžinimas į kilmės valstybę visais atvejais – nėra prioritetas. Prioritetas, visų pirma, teikiamas vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugai.“²² Terminas „prisitaikymas“ apima tiek fizinį elementą, t. y. įsikūrimą bendruomenėje ir aplinkoje, tiek emocinį elementą – saugumą ir stabilumą, o sąvoka „nauja aplinka“ – vietą, namus, ugdymo įstaigą, draugus, veiklą ir galimybes²³. Taigi išimtis yra siejama su vaiko prisitaikymu (tiek fiziniu, tiek emociniu), tačiau prisitaikymas turi būti vertinamas kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus.

Lietuvos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje vyrauja skirtingas požiūris į Hagos

19 EŽTT Didžioji kolegija išaiškino, kad Žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnis turi būti aiškinamas atsižvelgiant ne tik į Hagos konvenciją, bet ir į Vaikų teisių konvenciją (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. liepos 6 d. sprendimas byloje *Neulinger ir Shuruk prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 41615/07, HUDOC, žiūrėta 2024 m. lapkričio 18 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99817>).

20 1980 m. Hagos konvencijos 12 straipsnio 1 dalis.

21 1980 m. Hagos konvencijos 12 straipsnio 2 dalis.

22 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-68-553/2024, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infoplex.lt/tp/2220513>.

23 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. liepos 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-608-790/2024, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infoplex.lt/tp/2260884#>.

konvencijos 12 straipsnyje įtvirtintą vienerių metų terminą. Teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad vaikas gali prisitaikyti prie naujos aplinkos net ir tuo atveju, jeigu nėra praėjęs vienerių metų terminas²⁴. Pasak teismo, minėtas terminas aiškinamas ir taikomas atsižvelgiant į šios vaiko grąžinimo išimties tikslą – užtikrinti prie naujos aplinkos prisitaikiusio vaiko interesų apsaugą²⁵. Vaiko prisitaikymo prie naujos aplinkos lygis turi būti vertinamas tuo metu, kai vyksta procesas²⁶.

Be to, Lietuvos apeliacinis teismas formuoja praktiką, kad teismas neprivalo besąlygiškai grąžinti vaiko, jeigu dar nepraėjo vieneri metai. Taip yra todėl, kad šis terminas neturi lemiamos reikšmės teismui sprendžiant vaiko grąžinimo į jo nuolatinę gyvenamąją vietą klausimą, o priešingas aiškinimas prieštarautų vaiko interesų viršenybei prieš kitus tikslus, kurių yra siekiama Hagos konvencijos nuostatomis²⁷. Toks aiškinimas patvirtintas ir vienoje naujausių Lietuvos apeliacinio teismo nutarčių, kurioje apeliantas nurodė, kad nepraėjus vienerių metų terminui nuo tos dienos, kai vaikas buvo neteisėtai išvežtas iš Ispanijos, teismas neturėjo pagrindo atsisakyti grąžinti jį į Ispaniją ir vertinti jo prisitaikymo prie naujos aplinkos. Lietuvos apeliacinis teismas konstatavo, jog „nepaisant to, kad šalių vaikas laikomas Lietuvoje trumpiau nei vienerius metus, sprendžiant klausimą dėl jo grąžinimo į Ispaniją, būtina įvertinti ir tas aplinkybes, ar vaikas yra prisitaikęs prie naujos aplinkos Lietuvoje“²⁸. Taigi net jeigu vaikas yra laikomas trumpiau nei vienerius metus, galima konstatuoti prisitaikymą prie naujos aplinkos ir atsisakyti jį grąžinti.

Kita vertus, teisės doktrinos darbuose tokia Lietuvos apeliacinio teismo praktika kritikuojama dėl to, kad vienerių metų terminas ir vaiko prisitaikymo reikalavimas yra kumuliatyvios sąlygos, t. y. teismas gali atsisakyti grąžinti vaiką tik jei įvykdomos abi šios sąlygos. Taigi, kai kurių autorių nuomone, terminas nėra formalus ir negali būti ignoruojamas²⁹. Be to, teigiama, kad užsienio šalių mokslininkai Lietuvos teismų interpretaciją laiko netikėta ir ydinga³⁰. Tai reiškia, kad nesuėjus vienerių metų terminui teismas neturi teisės atsisakyti grąžinti vaiką pagal Konvencijos 12 straipsnį.

Autorių vertinimu, minėta problematika yra susijusi, be kita ko, su EŽTT jurisprudencijoje nustatytais žmogaus teisių apsaugos standartais. Kadangi Lietuva yra ratifikavusi Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, bendri žmogaus teisių apsaugos standartai, suformuluoti toje konvencijoje ir ją aiškinančioje EŽTT jurisprudencijoje, turi būti išlaikomi sprendžiant klausimus dėl vaiko grąžinimo pagal Hagos konvenciją

24 Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1244-912/2022, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infolex.lt/tp/2128930>.

25 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. liepos 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-608-790/2024, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infolex.lt/tp/2260884#>.

26 Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-369-1120/2022, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infolex.lt/tp/2071291#>.

27 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-68-553/2024, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infolex.lt/tp/2220513>.

28 Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. liepos 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-608-790/2024, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infolex.lt/tp/2260884#>.

29 Limantė, *supra* note, 14: 56.

30 *Ibid*.

Lietuvoje.

EŽTT reikalauja nacionalinių teismų, kad jie nuodugniai išnagrinėtų visą šeimos situaciją sprendžiant dėl vaiko grąžinimo³¹. Šios sąlygos iš esmės reiškia, kad Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją ir Hagos konvenciją galima aiškinti darniai, jei laikomasi šių dviejų sąlygų. Pirmą, į veiksnį, galinčius sudaryti išimtį nedelsiant grąžinti vaiką taikant Hagos konvencijos 12, 13 ir 20 straipsnius, ypač kai juos nurodo viena iš proceso šalių, prašomasis teismas turi realiai atsižvelgti. Tada šis teismas turi priimti pakankamai motyvuotą sprendimą šiuo klausimu, kad EŽTT galėtų patikrinti, ar šie klausimai buvo veiksmingai išnagrinėti. Antra, šie veiksniai turi būti vertinami atsižvelgiant į Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 8 straipsnį³². Būtina tinkamai išnagrinėti tokius teiginius, kuriuos įrodytų vidaus teismų argumentacija, ne automatiškai ir šabloniškai, o pakankamai išsamiai, atsižvelgiant į Hagos konvencijoje nustatytas išimtis, kurios turi būti aiškinamos griežtai³³. Be to, svarbu pažymėti, jog EŽTT yra pripažinęs, kad Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 8 straipsnis turi būti aiškinamas atsižvelgiant ne tik į Hagos konvenciją, bet ir į 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją.

Apibendrinant minėtą jurisprudenciją teigtina, jog tam, kad nebūtų pažeistas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 8 straipsnis, nacionaliniai teismai vaikų grobimo bylose turi tinkamai atsižvelgti į visus prieštaravimus dėl grąžinimo, kuriems gali būti taikomos Hagos konvencijos straipsniuose nustatytos išimties. Teismų argumentai turi būti pakankamai išsamūs. Nacionaliniai teismai turi realiai atsižvelgti į atitinkamus veiksnį ir priimti pakankamai motyvuotą sprendimą.

Taigi, nors Konvencijos 12 straipsnyje įtvirtintas vienerių metų terminas yra skirtas teisiniam aiškumui užtikrinti, abejotina, ar tai, kad iki vienerių metų trūksta vienos ar kelių savaitių, gali sukludyti teismui konstatuoti prisitaikymą prie naujos aplinkos. Tai lemia išvadą, kad šis terminas nėra absoliutus, o norint išlaikyti EŽTT jurisprudencijoje įtvirtintą žmogaus teisių apsaugos standartą jis neturi būti taikomas mechanškai. Galiausiai EŽTT byloje *Monory prieš Rumuniją ir Vengriją* yra pripažinęs, jog teismai, konstatavę, kad vaikas yra prisitaikęs prie naujos aplinkos per 8 mėnesius, atsisakydami grąžinti vaiką nepažeidė Žmogaus teisių konvencijos³⁴.

Taigi, autorių nuomone, Lietuvos apeliacinis teismas pagrįstai vertina kiekvieną konkretų atvejį, atsižvelgia į Vaikų teisių konvenciją ir geriausius vaiko interesus. Priešingu atveju, t. y. jeigu formalus vienerių metų termino nesilaikymas automatiškai lemtų išvadą dėl vaiko negalėjimo prisitaikyti prie naujos aplinkos, kultų grėsmė, kad teismo sprendimų motyvavimas taptų šabloninis, o geriausi vaiko interesai nebūtų užtikrinami.

31 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. liepos 6 d. sprendimas byloje *Neulinger ir Shuruk prieš Šveicariją [DK]*, peticijos Nr. 41615/07, p. 139, HUDOC, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99817>.

32 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. lapkričio 26 d. sprendimas byloje *X prieš Latviją [DK]*, peticijos Nr. 27853/09, 106, HUDOC, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-138992>.

33 *Ibid.*, 107.

34 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. balandžio 5 d. sprendimas byloje *Monory prieš Rumuniją ir Vengriją*, peticijos Nr. 71099/01, HUDOC, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68713>.

2. Nesinaudojimas globos teisėmis ar neprieštaravimas (sutikimas) dėl vaiko išvežimo (laikymo)

1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio a punkte nustatyta antra išimtis, kai vaikas negražinamas į kilmės valstybę, t. y. kai „asmuo, įstaiga ar kita organizacija, kuri rūpinosi vaiku, vaiko išvežimo ar laikymo metu iš tiesų nesinaudojo globos teisėmis arba neprieštaravo ar vėliau sutiko, kad vaikas būtų išvežtas ar laikomas“. Pripažįstama, kad ši išimtis susideda iš 3 atskirų jos taikymo pagrindų: 1) nepasinaudojimas globos teisėmis; 2) neprieštaravimas (angl. *consent*) dėl vaiko išvežimo (laikymo); 3) sutikimas (angl. *acquiescence*) dėl vaiko išvežimo (laikymo)³⁵.

Pirmasis pagrindas – nepasinaudojimas globos teisėmis – yra glaudžiai susijęs su Hagos konvencijos 3 straipsnio b punktu, kuriame nustatyta, kad vaiko išvežimas ar laikymas yra neteisėtas, jei pažeidžiamos globos teisės ir išvežimo ar laikymo metu tomis teisėmis buvo kartu ar atskirai naudojamosi arba būtų buvę naudojamosi, jei vaikas nebūtų išvežtas ar laikomas. Toks Hagos konvencijos 3 straipsnio b punkte ir 13 straipsnio 1 dalies a punkte įtvirtinto reikalavimo „naudotis globos teisėmis“ dubliavimas skirtingomis formuluočėmis nesuteikia aiškumo³⁶. Pažymėtina, kad šie du reikalavimai dubliuojami ir Lietuvos teismų praktikoje, nes vertinant, ar vaiko išvežimas yra neteisėtas, kartu įvertinama, ar „paliktasis“ tėvas ar motina naudojosi globos teisėmis³⁷. Nepaisant kritikos, šiuo metu teismų praktikoje sprendžiama dėl to, ar buvo naudotasi globos teisėmis. Visgi minėta išimtis nustatoma itin retai. Pavyzdžiui, aplinkybės, kad tėvas ar motina perduoda vaiko priežiūrą trečiajam asmeniui, nėra pagrindas pripažinti, jog asmuo nesinaudoja globos teisėmis³⁸. JAV teismų praktikoje pabrėžiama, kad teismai turėtų liberaliai aiškinti naudojimąsi globos teisėmis, kai vienas iš tėvų, turintis *de jure* globos teises, palaiko arba siekia palaikyti bet kokią nuolatinę ryšį su savo vaiku³⁹.

Kalbant apie 13 straipsnio 1 dalies a punkto antrą ir trečią dalį (neprieštaravimo ir sutikimo išimtis), pažymėtina, kad jos yra labai panašios. Skirtumas tarp neprieštaravimo ir sutikimo skiriasi iš esmės tik laiko atžvilgiu, t. y. neprieštaravimas būdingas iki vaiko išvežimo iš nuolatinės gyvenamosios vietos, o sutikimas – po vaiko išvežimo⁴⁰. Visgi patys argumentai tarpusavyje panašūs, nes jie susiję su tėvų elgesiu, kitaip tariant, nėra orientuoti į vaikus⁴¹. Sutikimas ar pritarimas gali pasireikšti skirtingai. Pirma, sutikimas (ar pritarimas po vaiko išvežimo) gali būti žodinis ar rašytinis, tačiau kiekvienu atveju svarbu įvertinti kontekstą, kuriame jis buvo duotas⁴². Pavyzdžiui, vien tai, kad mediacijos ar derybų

35 Schuz, *supra note*, 4: 245.

36 *Ibid.*, 159.

37 Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-670-330/2022, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infoplex.lt/tp/2089024>.

38 Schuz, *supra note*, 4: 156.

39 Jungtinių Valstijų apeliacinio teismo 1996 m. kovo 13 d. sprendimas byloje *Friedrich prieš Friedrich*, 78 F.3d 1060 (6th Cir. 1996), žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://casetext.com/case/friedrich-v-friedrich-2>.

40 Schuz, *supra note*, 4: 245–246.

41 *Ibid.*

42 *Ibid.*, 246.

metu buvo deramasi dėl vaiko grąžinimo, nereiškia, kad kuris nors iš tėvų sutiko su juo pagrobimu⁴³. Antra, sutikimas ar pritarimas gali būti numanomas iš tam tikrų veiksmų, pavyzdžiui, tas iš tėvų, kuris buvo paliktas, padėjo vaikui susiruošti į užsienį arba išsiuntė pagrobėjo ir vaiko daiktus į užsienio valstybę. Trečiasis atvejis – kai sutikimas pasireiškia neveikimu. Šiuo atveju svarbu įvertinti laikotarpį, kuris praėjo, ir aplinkybes, kurios gali lemti sutikimą⁴⁴.

Teismų praktikos pavyzdžiai patvirtina, kad visi nurodyti būdai gali būti įrodinėjami kompleksiskai, bandant įrodyti visus sutikimo ar pritarimo būdus. Pavyzdžiui, vienoje byloje Lietuvos apeliacinis teismas nesutiko su pareiškėjo nurodomu pagrindu, kad galima atsisakyti grąžinti vaiką dėl to, kad buvo duotas sutikimas ar pritarimas dėl vaiko išvežimo (laikymo). Byloje susiklostė situacija, kai pareiškėja suteikė teisę suinteresuotajam asmeniui su vaiku išvykti į Lietuvą tik terminuotam laikui, o suinteresuotasis asmuo vienašališkai priėmė sprendimą negrįžti su vaiku į kilmės valstybę. Byloje buvo nustatyta, jog pareiškėja, supratusi, kad vaikas į kilmės šalį sutartu laiku (praėjus dviem mėnesiams nuo išvykimo į Lietuvą) nebus grąžintas, nedelsdama ėmėsi aktyvių veiksmų, siekdama jį sugrąžinti. Pareiškėja neneigė, kad dalį laiko ji praleido Lietuvoje, tačiau teigė, kad šio apsilankymo metu dėjo pastangas taikiai susitarti su suinteresuotuoju asmeniu dėl vaiko grąžinimo į kilmės valstybę. Esant tokioms aplinkybėms, Lietuvos apeliacinis teismas neturėjo objektyvių prielaidų manyti, kad pareiškėja atsisakė globos teisių⁴⁵. Taigi Konvencijos 13 straipsnio 1 dalies a punkte įtvirtinta išimtis yra kompleksinė, praktikoje ją siekiama įrodyti motyvuojant tiek tuo, kad paliktasis tėvas ar motina sutiko ar pritarė vaiko išvežimui, tiek tuo, kad jis ar ji nebuvo pakankamai aktyvus (-i) ir taip atsisakė įgyvendinti savo globos teises.

Galiausiai paminėtini tam tikri EŽTT jurisprudencijoje suformuoti šios išimties standartai. Byloje *Carlson prieš Šveicariją* išaiškinta, kad sutikimas ar pritarimas turi būti išreikštas nedviprasmiškai ir besąlygiškai. Be to, šių aplinkybių buvimą turi įrodyti šalis, kuri siekia pritaikyti šią vaiko grąžinimo išimtį, t. y. ne pareiškėjas, kuris siekia grąžinti vaiką į kilmės valstybę⁴⁶. Taigi, iš esmės taikoma bendroji Lietuvos civiliniame procese galiojanti įrodinėjimo pareiga (CPK 178 straipsnis) ir rungimosi principas (CPK 12 straipsnis). Pačios išimties turinys aiškinamas siaurai, t. y. sutikimas turi būti išreikštas aiškiai ir besąlygiškai.

3. Didelė rizika, kad vaiko grąžinimas sukels jam žalą

1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b punkte įtvirtinta, kad „valstybės, į kurią kreipiamasi, teismo ar administracinė institucija neprivalo nurodyti grąžinti vaiką,

43 Schuz, *supra note*, 4: 252.

44 *Ibid.*, 246–247.

45 Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-670-330/2022, *Infolex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infolex.lt/tp/2089024>.

46 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje *Carlson prieš Šveicariją*, peticijos Nr. 49492/06, HUDOC, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89410>.

jei asmuo, įstaiga ar kita organizacija, kuri prieštarauja, jog vaikas būtų grąžintas, įrodo, kad yra didelė rizika, kad vaiką grąžinus jam būtų padaryta fizinė ar psichinė žala arba kad vaikas pakliūs į kitą netoleruotiną situaciją⁴⁷. Teisės doktrinoje pažymima, kad ši nuostata turi būti vertinama griežtai. Jai suteikus pernelyg plačią interpretaciją, kiltų grėsmė Hagos konvencijoje įtvirtintam interesų balansui, nes vaiko grąžinimo procedūros būtų „paralyžiuotos“⁴⁸. Šios išimties dėl vaiko grąžinimo taikymas apima „kraštutinius atvejus, kai vaikas negalės normaliai vystytis kilmės valstybėje dėl to, kad tėvų teisių ir pareigų turėtojas nevykdo ar nederamai atlieka tėvų teises ir pareigas bei yra pagrindo manyti, kad toks jo elgesys nepasikeis ateityje (nederamai elgiasi vaiko akivaizdoje, piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis ar psichotropinėmis priemonėmis ar pan.)[...] arba dėl objektyvių sąlygų kilmės valstybėje vaikui vystytis nebuvimo (pavyzdžiui, karo padėties)“⁴⁹.

Lietuvos teismų praktikoje ši išimtis motyvuojama įvairia grėsme vaiko interesams. Pavyzdžiui, vienoje byloje buvo nustatyta, kad mažamečio vaiko tėvų santykiai yra itin konfliktiški. Šalims gyvenant kilmės valstybėje, tiek pagal pareiškėjo, tiek pagal suinteresuotojo asmens pareiškimus buvo inicijuoti ikiteisminiai tyrimai dėl užpuolimo, kūno sužalojimo, prievartinio elgesio, priekabiavimo ir pan. Lietuvos apeliacinis teismas padarė išvadą, kad mažamečio vaiko grąžinimas į kilmės valstybę neatitiktų šalių mažamečio vaiko interesų – jis neabejotinai patirtų psichinę žalą, pakliūtų į netoleruotiną situaciją⁵⁰. Kita vertus, teismai yra nusprendę, jog nėra pagrindo atsisakyti grąžinti nepilnametį vaiką vien tuo pagrindu, kad pareiškėja yra konfliktiško būdo. Tai, kad bylos šalims gyvenant kartu kildavo konfliktinių situacijų, nesuponuoja išvados, jog vaiko bendravimas su vienu iš tėvų gali daryti neigiamą įtaką vaiko emocinei būsenai, kai tėvų santykiai yra nutrūkę. Teismas padarė išvadą, kad vaiko grąžinimas į kilmės valstybę nesukels žalos⁵¹.

Kaip matyti iš praktikos pavyzdžių, teismų praktika formuojama turint tikslą užtikrinti geriausius vaiko interesus, nes kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgiama į tai, ar gali atsirasti grėsmė vaiko interesams. Visgi reiktų paminėti, jog teismų praktikoje nėra įvardyti visi galimi grėsmės atvejai, pavyzdžiui, karo ar pandemijos grėsmė.

Verta paminėti 2019 m. pabaigoje pasaulyje prasidėjusią COVID-19 pandemiją, kuri kėlė didelį nerimą daugeliui valstybių. Vaiko grobimo bylose buvo bandoma pritaikyti Hagos konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b punkto išimtį, motyvuojant tuo, kad grąžinus vaiką į kilmės valstybę kils didelė žalos jo sveikatai rizika. Pavyzdžiui, taip šalys motyvavo Jungtinės Karalystės byloje *KR v. HH⁵²*, tačiau teismas su tuo nesutiko. Autorių nuomo-

47 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b punktas.

48 Ulrich Magnus (red.) ir Peter Mankowski (red.), *Brussels IIbis – Commentary (European Commentaries on Private International Law (ECPIL))* (Verlag Dr. Otto Schmidt, 2017), 141.

49 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugpjūčio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-403/2008, *Infolex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infolex.lt/tp/88873>.

50 Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-362-910/2022, *Infolex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infolex.lt/tp/2073605>.

51 Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-670-330/2022, *Infolex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infolex.lt/tp/2089024>.

52 Aukštojo Teisingumo Teismo (Anglija ir Velsas) 2020 m. kovo 31 d. sprendimas byloje *KR v HH*, EWHC 834, žiūrėta 2024 m. lapkričio 15 d., <https://www.incatat.com/en/case/1460>.

ne, atsižvelgiant į 2024 metų laikotarpį, ši grėsmė nelaikytina realia. Vis dėlto, žvelgiant į šią problemą atsietai nuo COVID-19 pandemijos, pritartina doktrinoje išsakytai minčiai, kad egzistuoja galimybė įrodinėti riziką tuo, kad tam tikroje valstybėje vaikui egzistuoja didesnė rizika dėl individualių vaiko savybių (pavyzdžiui, įgimtų ligų ar esamų sveikatos problemų)⁵³. Šios aplinkybės turi būti įrodytos kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į valstybės, kurioje sprendžiamas vaiko grąžinimas, teisę.

EŽTT jurisprudencijoje pabrėžiama teismo pareiga tinkamai motyvuoti šios išimties taikymą. Pavyzdžiui, byloje *GS prieš Sakartvelą* EŽTT konstatavo, kad teismai nepakankamai motyvavo, kodėl vaikui egzistuoję reali rizika (pavojus), jeigu jis būtų grąžintas į Ukrainą. Nacionaliniai teismai vartojo frazes „fizinė ar psichologinė žala“ arba „kitaip netoleruotina padėtis“, tačiau nepaaiškino, ką tai reiškia. Psichologo ataskaitoje tik nurodyta, kad vaikas yra patyręs psichologinę traumą ir jam reikalinga pagalba, tačiau bylos medžiagoje nebuvo jokių įrodymų, kurie leistų manyti, kad grįžimas į Ukrainą būtų pagilinęs vaiko psichologinę traumą⁵⁴.

Lietuvos teismų praktikoje pažymėta, kad teismas šios kategorijos bylose turi būti aktyvus⁵⁵, tačiau teismo aktyvumas nepaneigia CPK 178 straipsnyje įtvirtintos šalių įrodinėjimo pareigos. Pareiga įrodyti, kad egzistuoja vaiko grąžinimo išimtis, kyla „asmeniui, įstaigai ar kitai organizacijai, kuri prieštarauja, kad vaikas būtų grąžintas. Taigi daugeliu atvejų – vaiką paėmusiam vienam iš tėvų. Net jei teismas *ex officio* renka informaciją arba įrodymus arba jei asmuo ar įstaiga, pateikusi prašymą grąžinti vaiką, aktyviai nedalyvauja procedūroje, teismas turi būti įsitikinęs, kad šalis įvykdė pareigą įrodyti.“⁵⁶ Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas yra atsakęs grąžinti vaikus į Jungtinę Karalystę byloje esant įrodymų apie tėvo nesaikingą alkoholio vartojimą (ir kitų įrodymų, pvz., vaikų išreikštą norą)⁵⁷. Kai kuriais atvejais pažymima, kad nėra pateikiama jokių reikšmingų įrodymų, išskyrus savo paties paaiškinimus, todėl išimtis nėra taikoma⁵⁸. Autorių nuomone, bendrosios įrodinėjimo proceso taisyklės išlieka aktualios ir vaikų grobimo bylose, todėl teismai neturi nukrypti nuo šių taisyklių. Pavyzdžiui, teismui nukrypęs nuo principo *Onus probandi actori incumbit*, t. y. perkėlus įrodinėjimo naštą ne tam, kuris teigia, o tam, kuris

53 Robert G. Spector ir Melissa A. Kucinski, „The Effect of COVID-19 on International Child Abduction Cases“, *Family Law Quarterly* 54, 268 (2020): 276, <https://www.jstor.org/stable/27182026>.

54 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. liepos 21 d. sprendimas byloje *GS prieš Sakartvelą*, peticijos Nr. 2361/13, p. 54–55, HUDOC, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-156273>.

55 Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-6/2013, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infoplex.lt/tp/727584>.

56 Gerosios patirties vadovas pagal 1980 m. Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos konvenciją dėl vaikų grobimo, 51, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://assets.hcch.net/docs/198b237d-bada-4f6d-8e53-e7e046c-1c0e6.pdf>.

57 Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1095-516/2023, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infoplex.lt/tp/2206752>.

58 Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. liepos 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-816-407/2022, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infoplex.lt/tp/2098173>; Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1166-912/2023, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infoplex.lt/tp/2219984>.

neigia⁵⁹, buvo pripažintas pažeidimas. Galiausiai paminėtina ir EŽTT jurisprudencija, kuri daro įtaką šių klausimų įrodinėjimui. Pavyzdžiui, vienoje byloje buvo pateiktos psichologų išvados, o proceso metu – psichologo žodiniai parodymai, kad vaiko grąžinimas gali sukelti jam žalą. Vis dėlto Ukrainos Aukščiasis Teismas nemotyvavo sprendimo ir visiškai nevertino klausimo, ar psichologo išvados ir psichologo žodiniai parodymai buvo patikimi ir reikšmingi, taip pat nepateikė argumentų, kodėl jais nesiremia, ir grąžino vaiką į Jungtinę Karalystę. Toks teismo elgesys lėmė Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą⁶⁰. Taigi, teismas turi tinkamai motyvuoti priimamą sprendimą, pagrįsti, kodėl vieni ar kiti įrodymai yra (ne)svarbūs konkrečioje situacijoje.

Apibendrinant galima teigti, jog atsisakymas vaiką grąžinti į kilmės valstybę dėl to, kad egzistuoja didelė rizika, jog vaikui kils didelė žala, yra viena dažniausiai įrodinėjamų vaiko grąžinimo išimčių. Vis dėlto šias aplinkybes įrodyti sudėtinga dėl specifinio pobūdžio įrodymų, t. y. šios aplinkybės dažnu atveju įrodinėjamos valstybinių įstaigų įrodymais (pavyzdžiui, policijos pateiktais duomenimis apie grėsmę keliantį sutuoktinį) arba specifiniais mediciniais įrodymais, kuriais siekiama nustatyti vaiko psichologinę ar emocinę būseną.

4. Vaiko prieštaravimas grąžinimui į kilmės valstybę

Konvencijos 13 straipsnio antroje pastraipoje numatyta, kad teismas gali atsisakyti grąžinti vaiką, jei nustatoma, kad vaikas prieštarauja grąžinimui ir jau yra sulaukęs tokio amžiaus ir brandos, kai tikslinga atsižvelgti į jo nuomonę. Šia nuostata siekiama atsižvelgti į pakankamą brandos lygį pasiekusių vaikų interesą. 1980 m. Hagos konvencijoje eksplicitiškai neįtvirtintas reikalavimas išklausti vaiką⁶¹, tačiau Konvencijos rengėjai nusprendė įtvirtinti šią išimtį dėl pragmatinių sumetimų, nes teismai paprastai išklauso vaiką, siekdami užtikrinti geriausius vaiko interesus⁶². Hagos konvencijos rengėjai aiškinamuosiuose raštuose nurodė, kad tokia išimtis yra būtina, nes, pavyzdžiui, penkiolikos metų vaiko grąžinimas į kitą valstybę prieš jo valią būtų netikslingas⁶³. Vis dėlto Konvencija nebetaikoma, kai vaikui sukanka 16 metų⁶⁴, nes „vyresnis nei 16 metų asmuo paprastai turi savo valią, kurios negali lengvai ignoruoti nei vienas ar abu tėvai, nei teisminė ar administracinė

59 Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-545-464/2023, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infolex.lt/tp/2177010>.

60 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2021 m. sausio 28 d. sprendimas byloje *Satanovska ir Rodgers prieš Ukrainą*, petijcos Nr. 12354/19, 54–55, HUDOC, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://hudoc.echr.coe.int/en-g?i=001-207480>.

61 Šiuo aspektu svarbu paminėtina, kad Hagos konvencija priimta anksčiau nei 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, kurios 12 straipsnyje nustatyta pareiga išklausti vaiką.

62 Rhona Schuz, „Child participation and the child objection exception“, iš Freeman (red.) ir Taylor (red.), *supra note*, 11: 115.

63 Elisa Pérez-Vera, „Explanatory Report on the 1980 HCCH Child Abduction Convention“, (1982): 30, <https://assets.hcch.net/docs/a5fb103c-2ceb-4d17-87e3-a7528a0d368c.pdf>.

64 Hagos konvencijos 4 straipsnis.

institucija⁶⁵.

Pažymėtina, kad nei tarptautinės, nei nacionalinės teisės aktuose nenustatytas konkretus amžius, nuo kurio vaiko nuomonė, sprendžiant jo grąžinimo klausimą, turėtų būti išklausoma, taigi vaiko amžiaus ir brandos kriterijai tokio pobūdžio bylose vertintini atsižvelgiant į konkrečios bylos faktines aplinkybes ir individualias vaiko savybes. EŽTT jurisprudencijoje pripažįstama, kad teismas neturėtų būti įpareigotas visada išklausyti vaiką teismo posėdyje ir turėtų turėti diskreciją įvertinti tokį poreikį atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes, konkretaus vaiko amžių ir brandos lygį⁶⁶. Pavyzdžiui, EŽTT pripažino pagrįstu nacionalinio teismo atsisakymą apklausti vaiką dėl jo amžiaus (tuo metu vaikui buvo 3 metai)⁶⁷.

Hagos konvencijos 13 straipsnio antroje pastraipoje įtvirtinta teismo teisė, o ne pareiga atsižvelgti į vaiko nuomonę sprendžiant klausimą dėl jo grąžinimo į kilmės valstybę. Todėl šios išimties taikymą galima suskirstyti į du etapus. Pirma, patikrinama, ar vaikas prieštarauja grąžinimui ir yra tokio amžiaus ir brandos laipsnio, kad būtų tikslinga atsižvelgti į jo nuomonę. Antra, teismas sprendžia, kokią reikšmę reikėtų skirti vaiko nuomonei, atsižvelgdamas, *inter alia*, į prieštaravimų kokybę ir vaiko brandos laipsnį, taip pat į geriausius vaiko interesus ir Konvencijos nuostatas⁶⁸. Pažymėtina, jog CPK 380 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad „priimant sprendimą turi būti atsižvelgta į vaiko nuomonę, jei tai neprieštarauja paties vaiko interesams“. Taigi, vaiko nuomonė nėra absoliuti, ji gali prieštarauti geriausiems vaiko interesams, todėl teismas turi teisę į ją neatsižvelgti.

Konvencijoje nustatyta, kad vaiko sprendimas dėl vaiko grąžinimo paprastai turi būti priimamas per šešias savaites nuo proceso pradžios; šis terminas skirtas ne tik teismo sprendimui priimti, bet ir jam realiai įvykdyti⁶⁹. Terminas pradedamas skaičiuoti nuo ieškinio priėmimo dienos⁷⁰. Vis dėlto vaiko išklausymas dažnu atveju ilgina bylos nagrinėjimo trukmę, o tai taip pat kelia riziką pažeisti Hagos konvencijoje įtvirtintą 6 savaičių vaiko grąžinimo terminą. Be to, vaikas dažnai būna apklaustas Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos specialistų, todėl gali būti netikslinga pakartotinai jį apklausti teisme. Tai matyti ir iš teismų praktikos: teismai tam tikrais atvejais neskiria žodinio posėdžio, kai vaiko nuomonė jau buvo išklausyta du kartus⁷¹.

Pažymėtina, kad kai kuriais atvejais vaiko nuomonė lemia jo negrąžinimą. EŽTT byloje *M. K. prieš Graikiją* pripažino, kad nebuvo padarytas Žmogaus teisių konvencijos

65 Pérez-Vera, *supra note*, 63: 77.

66 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Sahin prieš Vokietiją*, peticijos Nr. 30943/9, HUDOC, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61194>.

67 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2023 m. vasario 21 d. sprendimas byloje *G. K. prieš Kiprą*, peticijos Nr. 16205/21, HUDOC, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223107>.

68 Schuz, *supra note*, 62: 122.

69 Hagos konvencijos 11 straipsnis.

70 Cristina González Beilfuss ir kt., *Jurisdiction, Recognition and Enforcement in Matrimonial and Parental Responsibility Matters: a Commentary on Regulation 2019/1111 (Brussels IIb)* (Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2023), 255.

71 Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-545-464/2023, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infoplex.lt/tp/2177010>.

8 straipsnio pažeidimas, kai 12 metų vaikas paprieštaravo sugrąžinimui į kilmės šalį (Prancūziją)⁷². Analogiško vertinimo laikytasi vienoje Lietuvos apeliacinio teismo byloje, kurioje buvo atsisakyta grąžinti vaiką į kilmės valstybę, nusprendus atsižvelgti į nepilnamečio vaiko nuomonę, kuri visą procesą buvo nuosekli. Teismas nurodė, kad „nekyla abejonė, kad nepilnametė išreiškė aiškų prieštaravimą grąžinimui į [kilmės valstybę] ir nurodė norą likti gyventi Lietuvoje <...> dėl nepilnametės brandos, gebėjimo išsakyti nuomonę, nekyla abejonių. Juo labiau kad vykusių keturių apklausų metu mergaitė jau buvo sulaukusi [14 metų] amžiaus <...> pirmosios instancijos teisme nepilnametė taip pat buvo tiesiogiai išklausyta teismo posėdžio metu, kurio metu patvirtino, kad visada norėjo gyventi Lietuvoje, kur turi daugiau draugų, gyvena su tėčiu, jo drauge ir jos dukra, kuriai [13 metų], abi draugauja; nenori grįžti į kilmės valstybę, jei būtų sugrąžinta – būtų pikta ir liūdna. <...> pirmosios instancijos teismas šiuo atveju, sprenddamas vaiko grąžinimo klausimą, turėjo pareigą atsižvelgti į nuoseklią nepilnametės nuomonę, išreikštą Lietuvos ir kilmės valstybės vaiko teisių specialistams, tiek ir tiesiogiai teismo posėdžio metu.“⁷³ Taigi, vaiko nuomonė gali turėti lemiamą reikšmę sprendžiant dėl grąžinimo, tačiau būtina įsivertinti, ar ji jau buvo išklausyta, ar yra nuosekli, ar neprieštarauja geriausiems vaiko interesams.

Lietuvos apeliacinio teismo praktikoje yra pažymėta, jog taikant Hagos konvencijos 13 straipsnį turi būti užtikrinama, kad proceso metu vaikui būtų suteikta galimybė būti išklausytam, tačiau ši teisė nėra siejama išimtinai su jo tiesioginiu išklausymu teismo posėdyje⁷⁴. Tokia praktika atitinka ir tarptautines tendencijas, nes paprastai vaiko nuomonė gali būti išklausoma ir netiesiogiai (pavyzdžiui, pasitelkiant specialistus ar paskiriant vaikui atskirą (nešališką) atstovą)⁷⁵.

Išvados

1. Atliktas tyrimas leidžia daryti išvadą, kad nors Hagos konvencija yra itin populiari ir sėkminga priemonė privatinės teisės srityje, ji negali būti taikoma izoliuotai nuo kitų tam tikroje valstybėje galiojančių tarptautinės teisės aktų. Lietuvoje reikšmingas tarptautinės teisės aktas yra Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija, kurioje nustatyti tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos standartai ir reikalavimai teismams, taikytini sprendžiant šios kategorijos bylas.
2. Nors Hagos konvencijoje įtvirtinta bendroji taisyklė grąžinti vaiką į kilmės valstybę, teismų praktikoje gan dažnai taikomos ir įvairios joje numatytos išimtys dėl atsisakymo grąžinti vaiką. Kai kurios išimtys daugiau orientuotos į geriausių vaiko

72 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018 m. vasario 1 d. sprendimas byloje *M. K. prieš Graikiją*, peticijos Nr. 51312/16, HUDOC, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223107>.

73 Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-245-450/2023, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infollex.lt/tp/2146355>.

74 Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. balandžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-474-790/2022, *Infoplex*, žiūrėta 2024 m. spalio 4 d., <https://www.infollex.lt/tp/2076596>.

75 Schuz, *supra note*, 62: 120.

interesų užtikrinimą (pavyzdžiui, kai vaikas prieštarauja grąžinimui į kilmės valstybę arba egzistuoja rizika, kad grąžinus jam būtų padaryta fizinė ar psichinė žala), kai kurios – mažiau (pavyzdžiui, kai paliktasis sutuoktinis nesinaudoja globos teisėmis arba pritarė vaiko laikymui užsienyje).

3. Straipsnyje analizuotos išimtys dėl vaiko grąžinimo Lietuvos teismų praktikoje yra susijusios su Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje suformuotais standartais. Nagrinėtos išimtys jurisprudencijoje aiškinamos siaurai, tačiau visais atvejais taikomos atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus. Nors teismas šios kategorijos bylose yra aktyvus, jo aktyvumas nepaneigia bendrosios įrodinėjimo pareigos ir rungimosi principo.
4. Autorių vertinimu, Lietuvos teisės doktrinoje iki šiol nepagrįstai kritikuota Lietuvos teismų praktika dėl Hagos konvencijos 12 straipsnyje įtvirtinto vienerių metų termino aiškinimo. Lietuvos teismai pagrįstai sprendžia, ar vaikas prisitaikė prie naujos aplinkos, nepaisant to, kad formaliai nėra praėjęs vienerių metų terminas. Toks vertinimas atliekamas atsižvelgiant į Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje suformuotus standartus. Šia praktika užtikrinama, kad teisės normos būtų taikomos ne formaliai, o iš tiesų siekiant geriausių vaiko interesų.

APPLICATION OF THE EXCEPTIONS TO THE RETURN OF A CHILD UNDER THE 1980 HAGUE CONVENTION IN LITHUANIAN CASE LAW

Artur Doržinkevič

Mykolas Romeris University, Lithuania

Mykolas Kirkutis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Vigintas Višinskis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article analyses the application of the exceptions to the return of the child to the State of origin under the 1980 Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction. In the first part of the article, the authors analyse the child's adaptation to a new environment as one of the exceptions to the return of the child to the State of origin. The article supports the interpretations in case law that the one-year time limit in the Convention is not absolute, but must be interpreted in conjunction with the jurisprudence of the European Court of Human Rights and in the best interests of the child. The second and third paragraphs of the article deal with the exceptions to the return of the child provided for in Article 13 of the Hague Convention, namely (1) where the parent has not exercised custody rights, objected or consented to the removal of the child; (2) where there is a serious risk of harm from the return of the child. The authors note that the court's activity in this category of cases must not overshadow the normal burden of proof, and that the courts must give adequate reasons for their decisions on the application of exceptions. Finally, the last exception to return is analyzed, i.e. when the child objects to return and has reached an age and maturity where it is appropriate to take his or her views into account.*

Keywords: *international child abduction, child abduction, wrongful removal, wrongful retention, grave risk, opinion of the child, exceptions to the return of a child*

Artur Doržinkevič, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto doktorantas, lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, civilinė teisė, tarptautinė privatinė teisė, lyginamoji privatinė teisė.

Mykolas Kirkutis, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto asistentas, socialinių mokslų (teisės) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, nemokumo teisė, vykdymo procesas.

Vigintas Višinskis, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto profesorius, socialinių mokslų (teisės) daktaras. Mokslinių tyrimų sritys: nemokumo teisės, vykdymo procesas, tarptautinė privatinė teisė.

Artur Doržinkevič, PhD candidate and a lecturer at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: civil procedure, civil law, private international law, comparative private law.

Mykolas Kirkutis, Assistant at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: arbitration, civil procedure, corporate insolvency law, enforcement proceedings.

Vigintas Višinskis, Professor at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Research interests: insolvency law, enforcement procedure, private international law.